

Coperta de: I.Oprișan

Coperta I:

Facsimil. Ultima pagină din *Sacrul* de la Reims. Manuscris din Țara Românească din anii 1300-1310 (copiat după originalul moldovenesc pierdut, de la 1180-1200), ajuns după 1400 la catedrala din Reims. Pe el au jurat, la încoronare, toți regii Franței până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. El conține, după afirmația lui B.P.Hasdeu, „o serie de românisme necontestabile, ce furnică la tot pasul în porțiunea cirilică“.

„Fragmentul în cestiune, d-abia ieșit din pana scriitorului muntean – scria B.P.Hasdeu – se grăbi a face o lungă călătorie în Dalmația, unde fu legat la un loc cu un alt fragment evanghelic, scris tot slavonește, însă cu litere glagolitice, absolutamente necunoscute românilor.“

Peste un scurt interval, „un cavaler de industrie îl mistifică într-o operă a sântului Procopie de la Sazawa“ și-l trecu, dimpreună cu porțiunea cea glagolitică, în mâinile împăratului Carol IV, care-l dăruie mănăstirii Emmaus din Praga, de unde ajunse, în cele din urmă, la Reims.

Coperta IV: Imaginea cea mai cunoscută din partea glagolitică a *Evangheliarului* de la Reims.

Clapa I: B.P. Hasdeu. Portret.

Editura Saeculum I.O.

ISBN 978-973-642-366-6

© Toate drepturile sunt rezervate Editurii Saeculum I.O.

Bogdan Petriceicu Hasdeu

ISTORIA CULTURII ÎN DACIA

1. Limba slavică la români
până la anul 1400

Ediție îngrijită și prefață de
I.Oprișan

Editura Saeculum I.O.
București – 2017

Respect pentru oameni și cărți

...marea enunțată a cuvântului. Dacă femeia în genere
...pretinzându-se parca poporului cea mai con-
...scritoare a limbii; dar despre acest important rol al femeii
...și despre consecințele lui pe drumul grăului românesc,
...unde-i observăm deajudecătură Cantemir (*Descrierea Moldovei*,
...p. 151); noi vom vorbi pe larg într-un alt studiu...

Notă de mai sus a fost citită în sesiunea de la 18 martie
1883, a Academiei Române, față fiind căpota membri onorari
dd. Cipri, Aurelian și Quimeroș, care tot cunoșteau din
copilărie existența vocăvului *huc* în *intreaga Oltenie*. În același
timp, nu rezumăm al studului a fost publicat în foaie
Albăstră din Craiova. Și totuși să găsim un anonim care
într-un însemnat organ periodic din capitală, aducând *România*
literară de la 22 martie, tipărește următoarele rânduri:

„Djonomul Haiduc a dat lectură unui articol care se vede
că e gata să apară în *Calendarul* dintr-o zi. A vorbit despre
un cuvânt [pe] care-l are în uzul poporului Olc. că adică acolo, în
loc de *huc* se zice *huc*. Cu toate că desigur limbist susține că
aceasta se aude pretinzându-se de Olc, ceea ce celor mai
mulți din noi (ceilalți moritur) se poate am călindat de
multe ori Oltenia) nu ni s-a părut că ar fi un fapt să
facem grație și să zicem că *huc* din Olc. în altfel ne găsim
baleașca; filologii sunt un număr de oameni dar și supărațioși
să se ferescă de *Dumnezeu*. De aceea, trebuie să tăcem și în
istoria, care din aceasta a scris-o, că adică nu se poate de la

CUPRINS

*Obiectiv: Secolul XII. Prefigurare a „Istoriei critice a românilor“
Notă asupra ediției*

I. PROLEGOMENE ÎN STUDIUL LIMBEI SLAVICE LA ROMÂNI

- §1. Limba națională și limba oficială
- §2. Epoca și cauzele introducerii limbii slavice la români
- §3. Limba noastră oficială înainte de Kiril și Metodiu.
Biografia sîntului Demetriu
- §4. Originea alfabetului kirilic. Inscricțiunile latine cu slove
[unciale]
- §5. Limba slavică la litvani. O ipoteză despre daci
- §6. A cui proprietate este limba slavică la români?
- §7. Însemnătatea-i filologică. Viața lui Paul Berindeiu
- §8. Acțiunea limbii oficiale asupra celei naționale
- §9. Rezumatul dezvoltărilor precedinți

II. DIPLOMA BÂRLĂDEANĂ DIN 1134

- §1. Descrierea. Ultimul Cantemir
- §2. Cunoscut-o-a Demetriu Cantemir?
- §3. Elementul biografic. Viața lui Ivanco, fiul lui Rostislav
- §4. Elementul filologic. Dialectul rutean și nuanța română
- §5. Elementul geografic. Cumania și principatul Bârladului
- §6. Elementul onomastic. Nimirile locale
- §7. Elementul comercial. Bârladul și Mesembria
- §8. Un proverb român din secolul XII
- §9. Concluziunea

III. UN EVANG[h]ELIAR SLAVICO-MOLDOVEAN DIN 1143

- §1. Descrierea
- §2. Unde este localitatea Krilos?
- §3. Biografia mitropolitului Gedeon Bălăban
- §4. În ce mod monumentul a nimerit la Moscva?
- §5. Analiza sa filologică
- §6. Epoca emigrațiunii sale din Moldova
- §7. Arta grafică la români în secolul XII
- §8. Concluziunea

IV. TEXTUL SACRULUI DE LA REIMS CA OPERĂ SLAVICĂ MOLDO-MUNTEANĂ DIN SECOLII XII ȘI XIV

- §1. Noțiunea preliminară
- §2. Istoricul cercetărilor până la Biliarski
- §3. Rezumatul lui Biliarski
- §4. Declinațiunea română
- §5. Fonetica română
- §6. Elipse române
- §7. Concluziunea

V. CULTURA ROMÂNĂ SUB PRIMUL ASSAN

- §1. Noțiune preliminară. Românismul Assanilor
- §2. O coincidență: pseudo-genealogia assaniană și pseudo-genealogia corviniană
- §3. Întregul epocii Assaniene
- §4. Caracteristica primului Assan
- §5. Românii din timpul său
- §6. Monumente: un cântec și două monede

VI. PATRAFIRUL PRETINS DIN 1114 AL MONASTIREI STĂNEȘTI

- §1. Punerea cestiunii: Canonicul Cipariu
- §2. Bibliografia: Kukulievici și Miklasich
- §3. Diploma lui Radu Șerban despre Stoie Buzescu
- §4. Mormântul lui Stroe Buzescu
- §5. Biografia lui Stroe Buzescu

VI. ADDENDA

Baudouin de Courtenay și dialectul slavo-turanic din Italia.

Cum s-au introdus elementele slavice în limba română?

Biea – cum ziceau românii înaintea de a fi luat de la slavi pe „dragă“?

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a
României
HASDEU, BOGDAN PETRICEICU
Istoria culturii în Dacia : 1. Limba slavică
la români până la anul 1400 / Bogdan
Petriceicu Hasdeu. - București : Saeculum I.O.,
2017
ISBN 978-973-642-366-6

Respect pentru oameni și cărți

I. PROLEGOMENE ÎN STUDIUL LIMBEI SLAVICE LA ROMÂNI

§1. Limba națională și limba oficială

Deja din vechimea cea mai îndepărtată și aproape în toate țările, ajunse la un grad oarecare de civilizațiune, dorința claselor înalte ale societății, sau mai bine zicând interesul celor de la putere, de a pune poporul de jos, prin tot felul de mijloace, în neputință de a urmări cu pază actele și intențiunile superiorilor, introdusesse pe lângă graiul național și mai presus de el, întrebuițarea unei alte limbi, neinteligibile pentru vulg și pe care, cu un termen mai general, noi o vom numi oficială, în simțul bisericesc și civil al cuvântului „officium“.

Diferite împrejurări, a căror enumerare n-ar fi aci la locul său, au concurs în diferite țări la alegerea unei atari limbi.

Astfel, brahmanii din India, lăsând vieții cotidiene graiul cel vorbit „pali“,recurseră ei înșii, pentru literatură, pentru cult și pentru legislațiune, la dialectul sanscrit, ieșit din uz de mii de ani, sau care după cum cred unii, nici n-ar fi în realitate decât o simplă combinațiune științifică, fără să fi fost vreodată o limbă vie.

În Galia antică, de asemenea, pe când poporul vorbea celticește, casta predominantă a druizilor obișnuia în relațiunile sale limba elenică, învățată și împrumutată, desigur, de la coloniștii foceani din sudul Franței.

Tot limba elenică și tot prin intermediul coloniilor comerciale grece, stabilite din antichitatea cea mai fabuloasă pe țărmii Mării Negre, se pare a fi fost adoptată de către guvernul laic și ecleziastic al populațiunilor barbare din

Tracia, după cum o dovedesc nu numai monedele lor, dar încă și imnurile orfice.

În timpii mai moderni, același rol a jucat limba islandeză la scandinavi, limba arabă la națiunile mahomedane, limba latină la toți catolicii, fără deosebire de naționalitate, în fine, limba slavică la litvani și la români.

§2. Epoca și cauzele introducerii limbii slavice la români

Introducerea limbii slave la români prezintă două momente principale: apostolatul sfinților Ciril și Metodiu, ca punctul primordial al faptului și strânsa alianță posterioară cu bulgarii sub dinastia Assanilor, ca veriga tranzitorie, prin care se trece apoi d-a dreptul în istoria celor două principate dunărene.

Între anii 840-860, doi frați din urbea Tessalonica, în Macedonia, amândoi călugări, pe care grecii îi fac greci, slavii – slavi, iar românii – români, fără însă vreo probă decisivă într-o parte sau în cealaltă, încât noi preferăm a lăsa cestiunea deocamdată pendinte, – au introdus în Bulgaria creștinismul, alfabetul așa-numit cirilic și traducțiunea *Sânței Scripturi* în limba țării, în zilele regelui Boris, botezat sub numele de Michail. Acesta este faptul în puține cuvinte, redus la cea mai simplă expresiune și limpezit de elementele sale de controversă.

Bulgarii, creștinându-se cei dintâi din toate popoarele slavice sau slavizate, ceilalți convertiți, cu zecimi de ani și chiar cu un secol mai încoace, găsiră *Sânta Scriptură* deja tradusă bulgărește, adică într-un dialect consângen, pe care ei deopotrivă putând să-l înțeleagă, el deveni, fără nici o greutate și fără nici o opozițiune, o limbă a lor ecleziastică, comună tuturor, câți rămaseră dimpreună cu bulgarii în sânul bisericii greco-orientale, în urma patriarhului Fotiu: moscoviți, serbi, ruteni și moravi.

O limbă sacră este naturalmente staționară, căci religiunea nu permite spiritului profan a se atinge cu ușurință de litera revelațiunii divine, și iată de ce dialectul bulgar primitiv, petrificându-se în textul *Bibliei*, ne apare peste curând ca o limbă moartă chir în propria sa patrie, pe când graiul cel viu se mișca, se agita, se modifica succesiv din ce în ce mai mult,

sub felurite presiuni și influențe, până ce ajunse, în fine, a fi în privința prototipului său cam în aceeași pozițiune, în care se află bunăoară, limba franceză de astăzi în fața truverilor și trubadurilor din evul mediu.

Oricum să fie, faptul istoric pozitiv este, că așa-numita slavo-eceziastică, conservată în vechile monumente literare serbe, ruse, morave, etc. nu este altceva decât dialectul propriu al bulgarilor din secolul IX, întrebuițat atunci de către sfinții Ciril și Metodiu pentru traducerea și vulgarizarea *Bibliei*.

Celebrul abecedar slavon de pe la începutul secolului X, conservat în biblioteca imperială din Paris, nu în zadar este intitulat: „Abecedarium Bulgaricum“, ceea ce se potrivește întocmai cu cuvintele biografului din secolul XII, carele ne spune despre apostolii de la Tessalonica: „Inventis Bulgarorum litteris, praedicaverunt Moravis“¹

Noi am insistat atâta asupra acestei origini autentice a limbii slavo-eceziastice, mai cu seamă cu intențiunea de a demonstra astfel, mai întâi de toate prin însăși pusearea geografică a locului, imposibilitatea, în care era ea de a trece din Bulgaria la muscali sau la moravi, fără a păși și a se poticni necesarmente peste întinsele regiunii române dintre Nistru și Tisa, încât începutul cunoștinței străbunilor noștri cu graiul slavon trebuie căutat tocmai pe la finitul secolului IX.

Această probă generală, nimic însă nu ne împiedică a o întări prin[tr-]un testimoniu de tot special, scăpat nu știm cum din vederea tuturor istoricilor și filologilor noștri și care se coprinde în cuvintele unui antic manuscript boem, cum că sântii Ciril și Metodiu predicând în Moravia, ucenicii lor făceau totodată o zeloasă propagandă în toate provinciile mai mult sau mai puțin apropiate, și anume: „Besrad în Ungaria, Wyznog în Polonia, Nawrok în Rusia, Oslaw în

¹ Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, t.1, nota 22.

Silezia, iar Moznopon printre românii din Carpați: în Alpibus Valachicis Moznopon“¹.

Iată dar un Moznopon, discipol imediat al părinților alfabetului cirilic, aducându-ne *Biblia* slavică d-abia, d-abia ieșită, așa zicând caldă, din mânele celor doi apostoli din Tessalonica; iar de-mpreună cu dânsa introducând la noi uzul oficial al vechiului dialect bulgar, căci limba bisericii a fost totdeauna acea a culturii, a curții, a tranzacțiunilor.

Acest fapt, odată desmormântat din uitare, aruncă o vie lumină asupra altor două ulterioare, ce trebuiau, negreșit să ne apară până acum ca niște enigme, pe care noi preferam mai bine, după obicei, a le atribui orbului [h]azard, decât a ne bate capul cu urmărirea și descălcirea obscurelor cauze.

De-ntâi, cum oare cei trei frați Petre, Asean și Ioniță, deși români curați, totuși se scoală în secolul XI cu atâta energie pentru apărarea libertății bulgare contra Bizanței?

Al doilea, cum oare, formând un singur imperiu româno-bulgar, ei nu se gândesc cătuși de puțin a rădica graiul lor matern la treapta de limbă oficială?...

Când Petre, Asean și Ioniță înfipseră pe culmea Balcanului stindardul de independință, limba slavo-eceziastică deja de doi secol era familiară românilor, concurgând astfel la operarea unei înțelegeri foarte intime între ei și bulgari.

Iată cum se explică subita naștere a alianței româno-bulgare, în urma căreia cei trei eroi, urcați pe tronul noului imperiu, nu credeau nicidecum a se abate de la simțul românesc, ei care în epistolele lor către Papa Inocențiu III se mândreau în gura mare de a fi odrasla Romei antice, când menținură ca limbă oficială pe cea slavo-eceziastică...²

¹ *Mss Welehrad*, ap. Stredowski, *Moravia Sacra*, II, 8, p. 231.

² *Idem, ibidem*.

§3. Limba noastră oficială înainte de Ciril și Metodie. Biografia sântului Demetriu

Pe când bulgarii, iar prin urmare toți slavii, nu aveau nici alfabet, nici literatură proprie, pe care să le întrebuințeze atât ei înșii, precum la nevoie să le împrumute și învecinaților coreligionari români, adică până la jumătatea secolului IX, care să fi fost oare limba oficială a tuturor acestor popoare?

Călugărul bulgar Hrabr, scriind cam în secolul X despre originea alfabetului cirilic, observă în cunoștință de cauză, căci tradițiunea acelei epoci era încă de tot recentă în memorie, cum că înainte slavii erau siliți a se servi de literele grecești, care însă nu puteau nicidecum să exprime unele sonori, străine limbii elenice¹.

Așadară, cultura slavilor, împrumutată din Imperiul Bizantin, fusese dintru-ntâi acea greacă, care, în urma strămutării capitalei universului din Roma la Constantinopole, reușise cu încetul a surpa locul suveran al limbii latine în provinciile orientale.

Cât privește pe români, mai cu deosebire pe cei transdanubieni, această precumpănire a grecismului trebuia să fi fost și mai naturală, căci chiar de n-am poseda niște probe directe pozitive, tot încă ne-ar ajunge a ne aduce aminte, că ei locuiau mai aproape și depindeau mai d-a-dreptul de autoritatea curții constantinopolitane.

Mai întâi de toate, de unde oare ne vine însuși cuvântul „carti“ χάρτι, în care străbunii noștri rezumau ideea literaturii întregi, aplicându-l egalmente și cătră un „volum“ și cătră un „decret“ și cătră orice specie de scisoare, ba până și către materialul de scris: „hârtia“?

¹ Palauzov, *Viek bolgarskago Tzarja Simeona*; Petersburg, 1862, p. 118, 120-126.

„Condei“ κονδυλι, este de asemenea grecesc, destul de vechi ca să fi suferit deja de secole în limba noastră muierea sonului L.

Până și „coala“, κολλα, este de aceeași origine¹.

În secolul VIII un român din Macedonia a scris grecește o foarte interesantă biografie a sântului Demetriu din Tessalonica: fatalitatea a voit, ca numele autorului să rămână necunoscut, dar însușirea-i de român o mărturisește el însuși în termenii cei mai clari, deși nici unul dintre acei ce l-au citat în diferite timpuri și cu diferite ocaziuni, n-a observat încă această importantă împrejurare.

Sub anii 740-[7]50, descriind planul principelui bulgar Cuberū d-a coprinde prin înșelăciune bogata și puternica Tessalonica, istoricul anonim al sântului Demetriu, contimpurean acestui eveniment zice: „unul dintre căpitanii săi, numit Mavru, știind bine și limba noastră, și pe cea greacă, și pe cea slavică și pe cea bulgară, Cuberū i-a poruncit a se introduce în oraș“, etc.

Să ne oprim un moment asupra enumerațiunii celor patru limbi, familiare căpitanului bulgar Mavru, sau mai bine zicând, asupra celor două dintre ele, căci greaca și slavica nu au nevoie de comentarii.

Mai întâi, de ce oare biograful anonim distinge cu atâta stăruință limba bulgară de cea slavică?

Pentru a rezolva această cestiune, cată să ne strămutăm, chiar în secolul VIII, când sub numele de bulgari se înțelegea, în toți analiștii bizantini, nu acea numeroasă populațiune, căreia îi aparține el actualmente, ci numai un pumn de cuceritori de origine tătară, veniți cu vr-o sută de ani mai-nainte din regiunile Volgei sau ale Donului, și care, impunând poporului subjugat o dinastie regală, au dispărut

¹ Roesler, în *Sitzungsberichte d. phil.-historischen Classe d. kais. Akad. d. Wissensch.*; t. 50, Wien, 1865, p. 559-612.